

УДК 330.341.2

*Т. В. Черничко,
к. е. н., доцент, декан економічного факультету,
Мукачівський державний університет*

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ СТАБІЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН

У статті сформульовано зміст поняття "стабілізація фінансово-кредитних відносин". Проведено дослідження методичного, теоретичного та нормативного аспектів його формування.

The article defined the concept "stabilizing of financial-crediting relations". Research of methodical, theoretical and normative aspects of his forming is conducted.

Ключові слова: фінансові відносини, кредитні відносини, стабільність фінансово-кредитних відносин, стабілізація фінансово-кредитних відносин.

Key words: financial relations, crediting relations, stability of financial-crediting relations, stabilizing of financial-crediting relations.

ВСТУП

Сучасний тип економічної системи (державно-регульована ринкова економіка) ґрунтується на зростаючій ролі стимулюючих заходів державного регулятивного впливу, які чинять вплив на динаміку та якісні характеристики економічного розвитку країни. Одним з основних чинників державного впливу є формування ефективного та дієвого механізму стабілізації фінансово-кредитних відносин. Елементи механізму повинні бути спрямовані на стимулювання всього процесу відтворення: на розвиток матеріального виробництва, оптимізацію відносин розподілу, обміну і споживання.

Серед вітчизняних і російських учених, які досліджували особливості та проблеми формування оптимальних фінансових і кредитних відносин, а також аналізували вплив державних регуляторних заходів на чинники їх стабілізації, виділяються роботи Л.І.Абалкіна, Б.Г. Болдирева, О.Д.Василіка, А.С. Гальчинського, В.М. Геєця, А.М. Герасимовича, А.І. Даниленка, О.Д. Заруби, М.І. Крупки, В.Д. Лагутіна, В.І. Лисицького, І.О. Луїної, І.О. Лютого, С.В. Львовчкіна, С.В. Мочерного, С.Я. Огородника, В.М. Опаріна, Ю.М. Осіпова, Ю.М. Пахомова, Д.В. Полозенка, М.І. Савлука, А.М. Соколовської, Г.П. Солюса, В.М. Сумарокова, В.М. Суторміної, В.М. Усоскіна, В.М. Федосова, А.С. Філіпенка, А.А. Чухна, С.І. Юрія та ін.

Не дивлячись на досить широке обговорення проблеми оптимізації фінансових та кредитних відносин у сучасній економічній літературі, питанню складових механізму стабілізації фінансових і кредитних відносин не приділяється достатньої уваги.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є обґрунтування змісту та складових механізму стабілізації фінансово-кредитних відносин та виокремлення основних етапів його формування в Україні.

Методи дослідження ґрунтуються на загальнонаукових методах пізнання: діалектики й історизму — при формуванні теоретичного змісту поняття "механізм стабілізації фінансових і кредитних відносин"; аналогії і порівняльного аналізу — при формуванні послідовності основних етапів процесу формування механізму стабілізації фінансових і кредитних відносин; аналізу і синтезу — при визначенні форм впливу механізму стабілізації фінансових і кредитних відносин.

РЕЗУЛЬТАТИ

Теоретичний зміст поняття "механізм стабілізації фінансових і кредитних відносин" формуємо шляхом узгодження понять "механізм" та "стабілізація фінансово-кредитних відносин".

Поняття "механізм" в економічній літературі розглядається як певна система, дія або явище. Зміст поняття визначається також як певний набір взаємоузгоджених відносин, методів і засобів, які забезпечують належне функціонування системи, або як складне та системне утворення, що органічно поєднує у собі різні складові, елементи [2; 3]. У тлумачному економічному словнику механізм визначено як спосіб взаємодії господарських явищ, спосіб досягнення господарської рівноваги, який залежить від законодавчо встановлених меж цих явищ [4, с. 205]. Аналогічним чином трактує зміст поняття "економічний механізм" і французький дослідник А. Кульман — як необхідний взаємозв'язок, який природно виникає між різними економічними явищами [5; с. 15]. О.Г. Дерев'яно бачить зміст поняття "механізм" на макроекономічному рівні наступним чином: "Під поняттям "механізм" традиційно мається на увазі спосіб функціонування певної системи, тому доцільно визначити господарський механізм як спосіб функціонування господарської системи (незалежно від її розміру), в основі якого лежить визначена сукупність виробничих відносин" [6, с. 29].

У широкому розумінні механізм стабілізації фінансово-кредитних відносин можна визначити як сукупність способів організації фінансових і кредитних відносин у суспільстві з метою забезпечення сталого економічного розвитку. В такому контексті механізм складається з низки конкретних форм, методів та важелів, спроможних оптимізувати економічні відносини, спрямувати їх на забезпечення розширеного відтворення та сталого економічного розвитку. В основу наведеного визначення закладено розуміння внутрішнього змісту фінансових і кредитних відносин.

У більш конкретизованому вигляді механізм стабілізації фінансово-кредитних відносин можна визначити як сукупність методів та засобів за допомогою яких держава забезпечує достатній обсяг фінансових і кредитних ресурсів у межах національної економіки та здійснює протидію впливу на них негативних зовнішніх та внутрішніх чинників. В основу даного визначення закладено базові принципи дії економічних механізмів.

Результатом формування механізму стабілізації фінансових і кредитних відносин є фінансово-кредитна

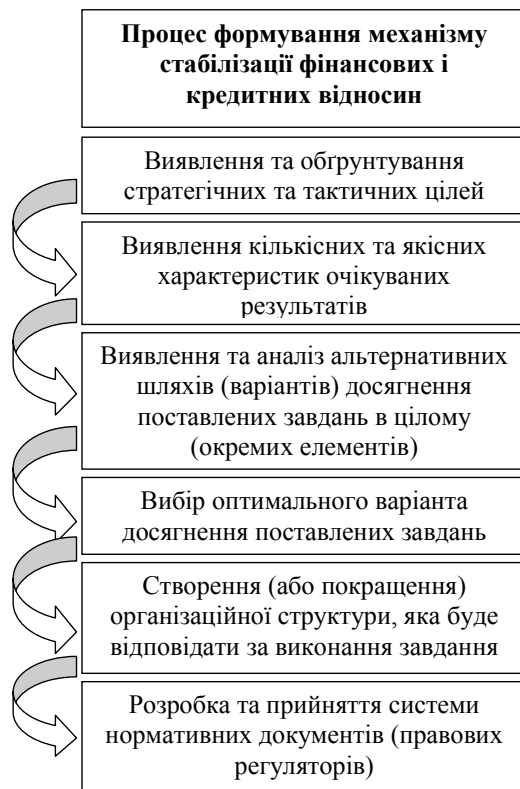


Рис. 1. Послідовність основних етапів процесу формування механізму стабілізації фінансових і кредитних відносин

політика як сукупність заходів органів державної влади різних рівнів щодо управління фінансовими і кредитними відносинами в країні. Спрямованість цієї політики, а також сукупність інструментів, яка застосовується, і визначає вплив фінансово-кредитних відносин на темпи та динаміку економічного розвитку. С.В. Львович визначає механізм стабілізації фінансово-кредитних відносин як "...трансмісійний механізм фінансової політики, а фінансову політику — як "кермо" в руках фінансових органів" [7; с. 25—26].

Формування ефективного механізму стабілізації фінансово-кредитних відносин ґрунтується на стилі державного управління та здійснюється у вигляді певних послідовних етапів (рис. 1).

На першому етапі процесу формування в суспільстві повинні бути чітко усвідомлені цілі управління, тобто визначені характеристики майбутнього стану національної економіки. Ці характеристики повинні відповідати наступним вимогам: бути реалістичними, зрозумілими, кількісно та якісно визначеними, взаємопов'язаними.

Найкращим варіантом є формулювання стратегічних цілей державного впливу на економічний розвиток (на 5—10 років) з подальшою їх конкретизацією та розбивкою на більш короткострокові періоди.

Основна мета даного етапу — виявити та обґрунтувати такі цілі, які в подальшому спроможні виступати контрольним стандартом, з яким порівнюються фактичні результати стабілізації фінансових і кредитних відносин та економічного розвитку.

Формулювання стратегічних та тактичних цілей є неможливим без виявлення кількісних та якісних характеристик очікуваних результатів. З цією метою застосовується ціла система (сукупність) показників, за допомогою яких надається оцінка ефективності, результативності та корисності розвитку національної економіки; оцінка показників фінансової стабілізації; визначається вплив заходів, пов'язаних зі стабілізацією, на якісні та кількісні характеристики економічного розвитку.

Важливим питанням є оцінка впливу результатів економічного розвитку на інші складові розвитку еко-

номічної системи: людський, екологічний та соціальний розвиток.

З формально-логічної точки зору, механізм стабілізації фінансових і кредитних відносин на даному етапі повинен включати наступні елементи:

- визначення кількісних та якісних характеристик економічного розвитку;
- аналіз факторів, що спричиняють безпосередній вплив на визначені характеристики економічного розвитку;
- запровадження моделей корекції факторів впливу;
- створення системи макроекономічних індикаторів, які відображають процес становлення нових характеристик економічного розвитку.

Серед перелічених елементів як один з найбільш вагомих необхідно виділити формулювання та запровадження моделей корекції з боку держави факторів впливу на характеристики економічного розвитку.

Виявлення та аналіз альтернативних шляхів (варіантів) досягнення поставлених завдань як етап управління дозволяє запропонувати різні комбінації координації інструментів державного впливу та ринкових інструментів саморегулювання. На цьому етапі держава повинна застосувати весь спектр методів (правових, економічних, адміністративних та донорських) та форм впливу (бюджетно-податкову, грошово-кредитну, структурну тощо).

Шляхом порівняння очікуваної результативності запропонованих варіантів досягнення поставлених завдань, оцінки їх впливу на соціальний та екологічний розвиток, обирається найбільш оптимальний варіант економічного розвитку. В сучасному трактуванні оптимальності економічного розвитку критерієм може виступати забезпечення сталого економічного розвитку, тобто такого його варіанта, який не унеможливує подальший розвиток, не спричиняє значний негативний вплив на економічний розвиток національної економіки, забезпечує покращення якісних характеристик людських ресурсів.

Останні два етапи пов'язані з організаційними питаннями щодо процесу управління. З одного боку, це створення (або покращення) організаційної структури виконавців заходів державного впливу на стабілізацію фінансових і кредитних відносин та економічний розвиток, визначення їх повноважень, підзвітності.

З другого — це розробка та прийняття низки нормативних документів (системи правових регуляторів), які регламентують та уточнюють механізми (інструменти, методи, об'єкти, суб'єкти, цілі) державного впливу. Це забезпечує конкретизацію правових аспектів стабілізації та економічного розвитку.

Активна участь держави є притаманною практично всім складовим економічних відносин. В процесі формування відносин, пов'язаних з виробництвом, держава:

- жорстко регулює та контролює процес формування інституту власності шляхом обмеження права власності на економічні ресурси, а також формування правил їх розподілу та ефективного використання;
- організовує діяльність державного сектора економіки країни шляхом розподілу та перерозподілу економічних ресурсів на забезпечення його функціонування;
- здійснює прогнозування, планування та програмування всіх напрямів економічного розвитку з врахуванням соціальних та екологічних чинників;
- бере активну участь у формуванні засобів праці шляхом активної (безпосередня участь у процесі інноваційно-інвестиційної діяльності) та пасивної (створення відповідних умов для активізації інвестиційної активності) інвестиційної політики;
- забезпечує формування та корегування організаційно-економічних, соціально-економічних та техніко-економічних відносин.

Участь держави у розподілі та перерозподілі економічних ресурсів у межах певної структури національної економіки (територіальної, секторальної, галузевої, в межах відтворювального процесу) забезпечує посту-

пальний її розвиток та зменшує можливість виникнення криз "перевиробництва" або "недовиробництва". Активізація ролі держави в розподілі доходів та результатів виробництва, хоча і порушує принципи ринкової економіки, забезпечує формування ефективного соціального суспільства, з врахуванням інтересів всіх соціальних груп населення.

Функції держави в процесі формування відносин, пов'язаних з обміном та споживанням, формуються в межах існуючої моделі суспільно-економічних відносин та залежить від основної мети державного регулятивного впливу на розвиток економіки. У випадку необхідності стимулювання споживчого попиту та товарно-обмінних операцій держава спроможна, шляхом застосування власних специфічних інструментів впливу, оптимізувати структуру та величину споживання як в сфері виробництва, так і в сфері особистого споживання.

Таким чином, держава за допомогою активної економічної політики та дієвих важелів впливу, спираючись на суспільні інститути, спроможна впроваджувати глибокі реформи, які забезпечують безперервний економічний розвиток.

Масштабність та пріоритетність застосування функцій держави в процесі стабілізації фінансових і кредитних відносин залежить від поточної економічної ситуації, основних цілей механізму державного регулятивного впливу, наявності та дієвості необхідних державних та ринкових інститутів. Ці та інші обставини визначають доцільність виконання державою різних наборів функцій та варіювання їх обсягами. Держава тим краще, ефективніше виконує свої завдання, чим краще формулює та оцінює їх по відношенню до існуючих обставин.

Відносно до певної країни та певного відрізка часу існує оптимальний рівень присутності держави в економіці, за якого позитивний ефект від втручання з боку держави балансує з затратами (часткою ВВП, яка перерозподіляється державою, а не приватним сектором). Цей рівень оптимальності повинен враховувати певний перелік факторів, в тому числі умови та стадію розвитку країни, позиції її відносно інших країн, особливості національних державних інституцій тощо.

Досить значні, кардинальні зміни в цих факторах відбуваються не так часто, а відповідно і зміна набору функцій держави повинна визначатися певною стабільністю — держава повинна прямувати до збереження стійкої системи інститутів та проводити передбачувану економічну політику. Стабільність є благом, лише за умови, що вона не спричиняє застою. А застої виникає тоді, коли умови вже змінились, вони потребують зміни відповідних інститутів та політики, тобто проведення відповідних реформ (або їх завершення), а відповідні дії не здійснюються.

Критерієм дестабілізації повинні бути лише певні зміни в межах економічної системи, пов'язані з вагомими змінами економічного, інституціонального або соціального характеру.

За своєю організаційною характеристикою механізм стабілізації фінансових і кредитних відносин можна визначити як сукупність об'єктів, суб'єктів, форм впливу та важелів регулювання економічних процесів і відносин. Розглянемо більш детально кожний з запропонованих елементів (складових) механізму стабілізації (рис. 2.).

Об'єктами механізму стабілізації є:

- фінансові відносини, пов'язані зі створенням та використанням фінансових ресурсів суб'єктів господарювання, домашніх господарств та держави;
- кредитні відносини, пов'язані з акумулюванням та розподілом кредитних ресурсів;
- темпи та характеристики економічного розвитку.

Аргументоване визначення об'єктів державного впливу на стабілізацію фінансових і кредитних відносин "...дає змогу вести пошук внутрішньо необхідних, причинно-наслідкових і сталих зв'язків у межах таких відносин, а отже, націлює на вивчення економічних законів розвитку та функціонування, властивим таким відносинам" [8, с.18].

Як і всім іншим економічним відносинам, фінансово-кредитним відносинам властиві суспільна, техніко-технологічна та організаційна форми. Суспільна форма фінансово-кредитних відносин розкривається у сфері відносин власності та форм господарювання. Зв'язуючим елементом виступає сфера виробництва суспільного продукту. Дослідження суспільної форми фінансово-кредитних відносин створює можливість для визначення міри (частини) у створенні та використанні фінансових і кредитних ресурсів з боку кожної суспільної групи. Техніко-технологічна форма фінансово-кредитних відносин характеризує техніку та технологію формування та використання фінансових і кредитних ресурсів, визначає особливості процесу формування, розподілу та перерозподілу доходів економічних суб'єктів та держави. Організаційна форма фінансових і кредитних відносин характеризує спосіб управління (регулювання) з боку суб'єктів механізму стабілізації фінансових і кредитних відносин.

Суб'єктами механізму стабілізації є різноманітні організаційні структури, які розробляють заходи регуляторного характеру в межах своєї компетенції, впроваджують їх, контролюють виконання та аналізують результати впровадження. Окрім того, до суб'єктів можна віднести всі фінансові та кредитні інститути, діяльність яких пов'язана зі створенням та використанням фінансових і кредитних ресурсів.

Форми впливу (механізми впливу на об'єкт управління) поділяють на фінансово-кредитне планування та прогнозування; стратегічне та оперативне фінансово-кредитне управління; фінансовий контроль.

Фінансово-кредитне планування і прогнозування повинно здійснюватися з врахуванням тенденцій та спрямованості економічного розвитку. В узагальненому вигляді фінансово-кредитне планування — це об'єктивна форма організації й регулювання відтворювального процесу, в основу якого закладено принцип збалансованості створення та використання фінансових і кредитних ресурсів на рівні національної економіки. Критерієм ефективності фінансово-кредитного планування виступає достатність та оптимальність фінансових потоків спрямованих на розв'язання конкретних економічних і соціальних проблем, раціональне використання фінансових ресурсів, фінансове забезпечення розвитку інфраструктури, соціальної сфери, охорони довкілля, підвищення добробуту населення.

Поняття "планування" з точки зору теорії управління — це процес прийняття рішень щодо визначення цілей, їх організації, зміни, використання ресурсів для їх досягнення, а також щодо стратегій, які зумовлюють одержання, використання та розміщення цих ресурсів. Базовими вимогами до здійснення цього процесу є наявність формалізованої процедури планування, відповідної інформаційної бази, організаційних рамок планування, чітко визначених результатів планового процесу, а також прийняття стратегічних рішень у межах визначеної ієрархії цілей, яка має такий вигляд: "цілі — програми — необхідні ресурси та джерела їх формування — виконавці".

Як економіко-організаційний процес фінансово-кредитне планування має забезпечити вирішення наступних завдань: встановлення можливості фінансового забезпечення стратегічних цілей і основних завдань сталого економічного розвитку; визначення джерел формування фінансових і кредитних ресурсів, за допомогою яких за даних умов можна забезпечити розв'язання поставлених завдань; обґрунтування найбільш раціональних і ефективних шляхів використання фінансових і кредитних ресурсів для досягнення поставлених цілей.

Фінансово-кредитне управління — це діяльність суб'єктів механізму стабілізації спрямована на організацію раціональної та ефективною системи управління процесами формування, розподілу, перерозподілу та використання фінансових і кредитних ресурсів, в основу якого закладено забезпечення сталого економічного розвитку.

Стратегічне фінансово-кредитне управління здійс-

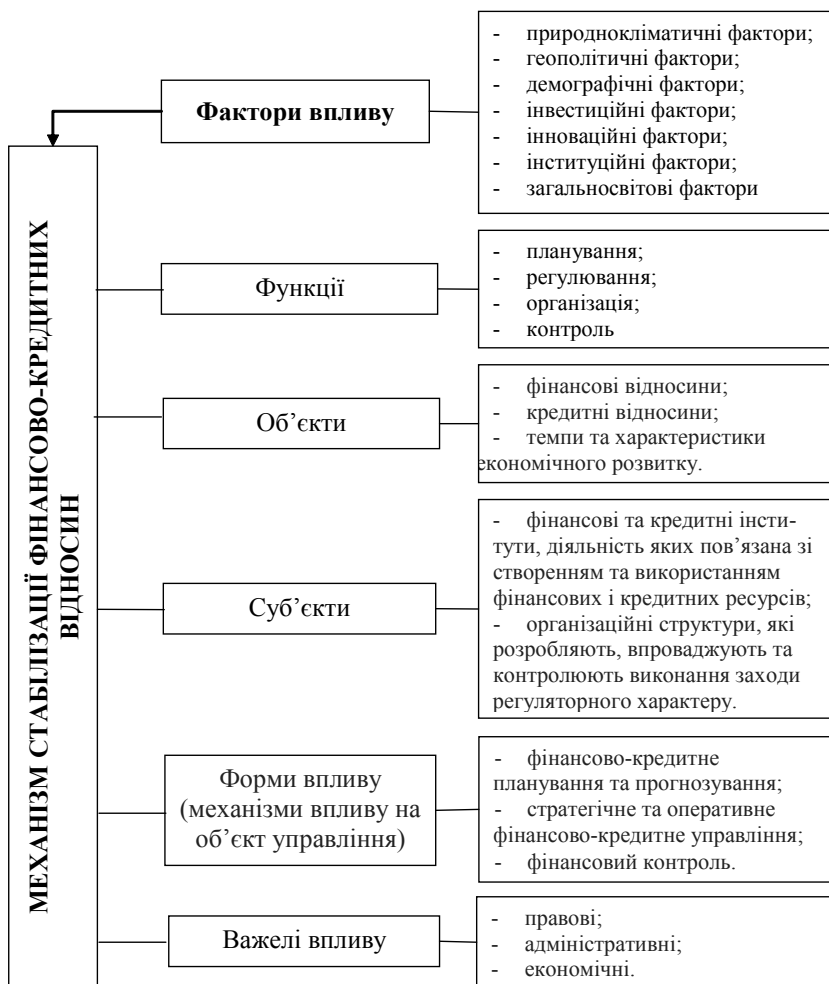


Рис. 2. Фактори впливу та елементи механізму стабілізації фінансових і кредитних відносин

нюється на основі принципу оптимальності та має стратегічний характер, тобто зорієнтоване не на досягнення короткострокових цілей, а на забезпечення виживання економічної системи у перспективі. Оперативне фінансово-кредитне управління полягає в участі держави у формуванні цільових грошових фондів (фінансових ресурсів) достатнього розміру та їх ефективного використання. Воно пов'язано з необхідністю втручання в процеси розподілу та перерозподілу фінансових і кредитних ресурсів з метою ліквідації диспропорцій, подолання недоліків, своєчасного перерозподілу фінансових і кредитних ресурсів, забезпечення досягнення запланованих результатів [9, с. 39].

Фінансовий контроль — це особлива діяльність з перевірки правильності вартісного розподілу суспільного продукту, фінансової дисципліни у процесі утворення, розподілу, перерозподілу і використання фінансових і кредитних ресурсів.

За своєю економічною сутністю фінансовий контроль — це комплекс заходів, що вживаються законодавчими і виконавчими органами влади всіх рівнів, а також спеціально створених установ, для забезпечення законності та ефективності формування, володіння та використання фінансових ресурсів з метою захисту фінансових інтересів держави, місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання та громадян, а також успішного досягнення поставлених цілей у сфері фінансів [10].

Функціонування механізму стабілізації фінансових і кредитних відносин неможливе без використання відповідних важелів впливу. Основною метою їх застосування є вплив держави на процес розподілу і перерозподілу суспільного продукту та національного доходу. До сукупності важелів впливу можна віднести:

— правові важелі — сукупність законів та підзаконних актів і норм, які регламентують діяльність суб'єктів фінансових і кредитних відносин (законои, укази, постанови, накази тощо);

— адміністративні важелі, які пов'язані з прямим впливом держави на формування і розвиток економічних відносин (інструкції, норми і нормативи, тарифні ставки, фінансові санкції тощо);

— економічні важелі — дія яких пов'язана з опосередкованим впливом держави на формування, розподіл і перерозподіл фінансових і кредитних ресурсів (плани, прогнози, інвестиції, кредити, застави, оренда, курс цінних паперів, податки, збори, відрахування, фінансові стимули, форми розрахунків та взаємовідносин, грошові фонди, дисконт, облікова ставка тощо).

ВИСНОВКИ

Теоретичне осмислення суті та структури механізму стабілізації фінансових і кредитних відносин, чітке формулювання його складових та можливість їх корегування в залежності від умов економічного розвитку має непересічне практичне значення, оскільки сприяє визначенню слабких ланок у цьому механізмі та можливих напрямів його оптимізації.

Основна спрямованість всіх складових механізму — формування стабільної та достатньої фінансової основи для забезпечення сталого економічного розвитку країни. Організація оптимальних фінансових і кредитних відносин, які відповідають не тільки реаліям поточної економічної ситуації, а й забезпечують її покращення, стимулює прискорений розвиток основних елементів економічної системи.

Література:

- Скрипченко Н. Формування теоретичних основ понять "механізм місцевого самоврядування" та "механізм здійснення функцій місцевого самоврядування" / Н. Скрипченко // Науковий вісник "Демократичне врядування". — 2009. — Вип. 3. — Режим доступу до вид.: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeVr/2009_3/fail/+Skrpchenko.pdf
- Державне управління в Україні / [за заг. ред. В.Б. Авер'янова]. — К.: СОМІ, 1999. — 366 с.
- Лафта Д.К. Менеджмент / Д.К. Лафта. — М.: ПБОЮЛ Григорян А.Ф., 2002. — 264 с.
- Бернар И. Толковый экономический и финансовый словарь. Французская, русская, английская, немецкая, испанская терминология: В 2-х т. // И. Бернар, Ж.-К. Колли. — М.; 1994. — Т. 2. — 296 с.
- Кульман А. Экономические механизмы / А. Кульман. — М., 1993. — 235 с.
- Дерев'янка О.Г. Фінансово-кредитний механізм в системі стратегічного управління / О.Г. Дерев'янка // Фінанси України. — 1998. — № 7. — С. 28—34.
- Льовочкін С.В. Фінансовий механізм макроекономічного регулювання / С.В. Льовочкін // Фінанси України. — 2000. — № 12. — С.24—33.
- Мочерний С.В. Сутність фінансів у контексті економічних відносин / С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.Я. Плахотнюк // Фінанси України. — 2005. — № 3. — С.16—22.
- Сенчагов В.К. Фінансовий механізм і його роль в підвищенні ефективності производства / В.К. Сенчагов. — М.: Финансы, 1979. — 140 с.
- Дудко В.П. Державний фінансовий контроль / В.П. Дудко. — Чернівці: Прут, 2005. — 484 с.

Стаття надійшла до редакції 26.10.2011 р.